

opmerkingen naar aanleiding van de concept-tekst van deel I (*Voorspel*): 4- tot 5000. Op grond van dit gegeven schat ik dat het totaal aantal opmerkingen van de orde van grootte van 100000 is geweest. Heel vaak betroffen zij kleine zakelijke onjuistheden of onvolledigheden – vaak ook werd eenzelfde opmerking door verschillende lezers gemaakt. Alle tezamen hebben de opmerkingen tot tienduizenden verbeteringen van mijn concept-teksten geleid.

Dat is allemaal vastgelegd.

Mijn werkwijze was namelijk deze dat ik op de desbetreffende brief of memorie bij elke kritische opmerking in rood aantekende wat ik er mee had gedaan (had de opmerking tot de bepleite wijziging geleid, dan kwam er 'acc' naast te staan) – de kritische lezers kregen steeds te horen tot welke wijzigingen hun kritiek had geleid. De leden van de staf van het Rijksinstituut ontvingen hun memorie met kritische opmerkingen terug met mijn aantekeningen erbij en werden aldus in de gelegenheid gesteld om bij het weer inleveren van het stuk op de aangestipte zaken terug te komen – diezelfde gelegenheid kregen alle andere kritische lezers: zij konden in antwoord op mijn brieven desgewenst kritiek die ik had afgewezen, al of niet met nieuwe argumenten herhalen.

Alle brieven en memories met kritische opmerkingen (en mijn reacties daarop) zijn bewaard gebleven, gegroepeerd per deel en binnen elk deel per hoofdstuk, soms per samenhangende groep hoofdstukken.

De discussies met de begeleidingsgroep

Uit wetenschappelijk oogpunt en uit het oogpunt der ministeriële verantwoordelijkheid leek het mij niet voldoende om mijn concept-manuscripten aan een brede kring kritische lezers voor te leggen – ik moest, meende ik, nog een stap verder gaan.

Toen ik in '67 enigermate gevorderd was met het schrijven van de concept-tekst voor deel I, stelde ik in mijn derde kwartaalverslag voor,

'dat alle ontvangers en beoordelaars van het manuscript mij hun opmerkingen die op punten van gering belang betrekking hebben, schriftelijk doen toekomen. Het lijkt mij niet nodig dat daar nader beraad over plaats vindt. Ik kan een gegeven vergeten hebben of men kan een bepaalde formulering minder juist achten: dat kan vlug afgehandeld worden. Ik stel mij evenwel voor dat er ook talrijke algemenere kritische opmerkingen zullen komen. . . . Dat soort opmerkingen leent zich voor gedachtenwisseling. Ik zou willen voorstellen dat die meer